

zépkor óta Nyugat-Európa része. Bár *Max Weber* nem is olyan régen Kelet-Elbiára és Nyugat-Elbiára osztotta. Az volt a különbség, mi terhelte a parasztságot: pénzadó vagy robot. Csak Nyugat-Elbia tartozott az 1250 körül kialakult Európa-maghoz, amelyben pénzforgalom és fizetési forgalom dominált, nagyjából a London-Róma tengely mentén. Ahogyan a 18. században a Rajna közlekedési útvonal lett, úgy nőtt meg Európa, határai kitolódtak a Berlin-Breslau (Wrocław)-Bécs-Triest vonalig, s így maradt 1914-ig a helyzet.

Azért is érdemes Németország példájánál maradni, mert a vizsaly örökkévalónak látszott és nagy ügyel-bajjal oldották meg a határok kérdését. Nem így történt a másik modell-területen, Dél-Tirolban, ahol *Deus ex machina*-nak látszik az autonómia modern újjászületése. Tehát térjünk vissza Elzászba, a jakobinusok teremttette egységes francia nemzetállam presztizsterületére. Fővárosa Strassbourg, vagy Straßburg, egyeteme tele van német diákkal, mert itt lehet leginkább beszívni a francia kultúra levegőjét. Német apák ezt elég régóta tudják, ezért került ide tanulni 20 évesen Goethe is. Furcsa helyzet: az abszolutista francia birodalom meghódított egy Elzász nevű provinciát, s ennek fővárosává tette a szabad város-köztársaságot. Itt franciául tanította Goethe-t az a *Herder*, aki a mi pusztulásunkat megjósolta. Két nemzedékkel később, minden rendes egyetemen ciklikusan bekövetkező diáklázadások egyikén, itt lett diákvezér korának *Rudi Dutschke-ja*, *Georg Büchner*.

Ez a néhány apró, érdekes történet story lenne és nem history, ha közben nem történt volna valami figyelemreméltó. Az ugyanis, hogy a lakosság, az elzásziak lelkét nem mérgezték meg sem a francia, sem a német pusztító ideológiák, egyik ide-oda-csatolásban sem igazán vettek részt, hanem éltek a maguk életét. Igaz, mindkét nagyhatalom politikusan számára nemzetileg megbízhatatlanok maradtak, mert szókéek, kékszemeűek, "árjak", tele vannak Goethe, Herder, Büchner emlékhellyel, ám Napóleon-rajongók, s a lotharingjai kettős keresztért dobog szívük (lám-lám, ott is egy kettős kereszt annyi baj oka!), a *Gloire* és a *Tricolore* érték számukra, de csak akkora, hogy koccintanak rá.

A történet vége roppant hétköznapi, egyszerű. Minden hétvégén ugyanaz történik. 50–100 km mélységben megindul a német népvándorlás Nyugat felé. Hihetetlen forgalom van az Európa-hídon, amely összeköti Kehl-lel Straßburgot. Nincs parkolóhely, az aubergekben és a Winstubékban (welschül, németül Weinstube) nincs üres asztal.

Két hagyományos és polgári érték körül szerveződik a mozgás. Az egyik a hétvégi kiadós séta az összkomfortos természetben, ezt szolgálják az olyan konstrukciók, mint például "A festői falvak útja". A másik a kulináris örömezők, "A sült harcsa útja". Egyre több ilyen épül, mert nagyon kellemesnek tartják ott a turista-megszállást. A régió lakói végérvényesen úgy gondolják, hogy betagozódtak Franciaországba, a hétvégéken megjelenő milliányi németet pedig vonzza a szabadabb levegő, a bizalom, ám elsősorban az annyira irigyelt *savoir vivre* (életművészet).

Mikor lesz mifelénk is kizárólag a tudományé a határkérdésekről való gondolkodás? Akkor, amikor történelemkönyveinkben nemzetünk történelme helyett városaink, falvaink, tájaink építésének, alakításának története lesz csak. Vagyis történelmi tudatunk hősi halottaink helyett alkotóvágyunkat, kultúránkat hangsúlyozza.

Hegedűs T. András

KISEBBSÉGEK PERIFÉRIÁN

Jó ideje foglalkoztat a cigány gyerekek iskolai szereplése. Megpróbáltam leírni a jelenséget, eljutottam odáig, hogy viszonylag pontosan meg tudtam mondani: miként jelentkeznek a problémák.

A szociális háttérű alulteljesítés minden szimptomája megmutatkozik. A szakirodalom ide vonatkozó passzusainak megfelelően a hátrányos helyzetű, iskolázatlan szülők gyerekei minden statisztikában kimutatható hátrányt elszenvednek, amit csak el lehet szenvedni. Nagy tömegük nem végzi el az általános iskolát sem, a benn maradók között nagyon sok a túlkoros, az aktuális tanévet eredménytelenül befejező. A felső tagozatról úgy tűnik el, hogy minden következő osztályfokon az előző létszámnak már csak jelentésszerűen megfogyatkozott része marad. Jelenlétük aránya a kiegészítő iskolákban riasztóan magas. A középfokon igen alacsony arányban szerepelnek sikerrel. Felsőfokon szereplésük szimbolikus. A helyzetet a különböző rendelkezések, ha egyáltalán, ideig-óráig javítják. A sem nem változatosnak, sem nem méltányosnak nem nevezhető támogatási formák sem hoznak változást.

A diszkrimináció, a szegregáció mintapéldáit nyújtja az iskolarendszer. Körülmérvéve a nyugat-európai statisztikákban – különös tekintettel azokra az országokra, ahol nagy számú és sokféle kisebbség él – hasonló helyzetet találunk. A cigány

gyerekek statisztikai mutatói mindenhol a legrosszabbak között vannak. A rugalmasan vagy kevésbé rugalmasan alkalmazkodó iskolarendszer a maga speciális módszereivel vagy anélkül, mindenhol kudarcot vall, amennyiben – bár deklarált vágya – nem tudja betagozni a cigányok gyerekeit a mindenféle jót ígérő általános iskolarendszer főáramába. A nálunk még elméletben létező variációk – például a multikulturális iskola – sem ígérnek hatékony megoldást a problémára. Legyen bár az elvi különbség nagyobb egy japán tudós csak anyanyelvén beszélő gyermeke és egy angol anyanyelvű amerikai iskolás között, mint két magyar – egy cigány és egy nem cigány – gyerek között, az iskolai eredmények mégis az utóbbiak között mutatnak nagyobb eltérést. Így vagy úgy, a cigány gyerekek mindig kívül maradnak.

Kemény kijelentések ezek, akkor is, ha persze tudjuk, hogy minden helyzet más és más, hogy a statisztika torzít, hogy a vándorló cigány népesség feltehetően másként viszonyul az intézményrendszerhez, mint a megállapodottak stb.

Érdemes – legalább egy gondolat kísérlet erejéig – meggondolni, hogy mi van akkor, ha a cigányság egészére nem is jellemzően, de van egy olyan – szociológiai mutatókkal jól megkülönböztethető – csoport, amely a modernizációnak ellenáll. Megpróbáltam ezt a gondolatsort végigvinni.

Ekkor találok *David Sibley* angol szociológussal,[†] aki olvasta erről szóló írásaimat és úgy tűnt, valami hasonlóval foglalkozik évek óta. Elküldte egy dolgozatát, az ebben foglaltak egy részét szeretném közreadni, abban a reményben, hogy az általa feldolgozott irodalom és az ő személyes tapasztalatai segíthetnek a mi kérdéseink megválaszolásában.

Periferikus etnikai kisebbségi csoportok és a társadalom viszonyát elemzi az ipari társadalmakban, azt az általánosan elfogadott feltételezést kérdőjelezve meg, hogy a kisebbségek csak az asszimiláció vagy a gazdasági függetlenedés útját járhatják.

Az első módszertani probléma, hogy a periferikus etnikai kisebbségekre vonatkozó akadémikus tudásunk igen hiányos, amelynek oka egyrészt maga a gazdasági illetve földrajzi periferikus helyzet, másrészt a köztük és a többségi társadalom között meglévő kulturális különbség. Ezért a változások értelmezése gyakran torz és etnocentrikus, alapja

az, hogy a periférián levők társadalmi gazdaságilag gyenge, így elkerülhetetlen, hogy a domináns rendszer előbb vagy utóbb magába olvassza őket.

A társadalmi változásokkal kapcsolatban négy interpretáció ismeretes. A *modernizációs* elmélet szerint a hagyományos társadalmak szereplői egyre inkább azonosulnak a modernizációs folyamattal, míg végül egyre többen internalizálják, társadalmuk modernizálódik. Erre példa mondjuk a településforma, a lakóháztípus megváltozása, "modern" állások vállalása, amit jó dolognak is tekinthetünk, amennyiben magasabb anyagi színvonal elérését teszi lehetővé, szélesíti az elérhető lehetőségek körét. A *modernizáció* megjelölés így egyértelműen pozitív és kívánatos, még akkor is, ha olykor a tradicionális kultúra elvesztését némi szomorúság kíséri.

Az *inkorporációs* elmélet az előbbivel szemben tudatában van a kapitalizmusban megjelenő destruktív tendenciáknak, és a kisebbségi csoportokat egyértelműen áldozatoknak tekinti. Eszerint a felhalmozási folyamat során területi terjeszkedésre, a periférián lévő területek és az iparosodott társadalmakon belüli periferikus kisebbségek gyarmatosítására kerül sor. A kisebbségi kultúrák egyetlen értéke ez esetben munkaerő voltak. Ennek eredményeként a kisebbségi munkaerő egyre inkább migrációra kényszerül, majd szociális ellátottá válik. Az állam ebben az esetben az átalakulás-átalakítás során nagyon tevékeny: hajlékot nyújt, településeket hoz létre, jóléti ellátást biztosít; azaz, a társadalmi ellenőrzés igen hatékony.

A *strukturális függés* elmélete szerint először a kisebbségi kultúrának a többségitől eltérő céljait, majd a disszimiláns kultúrák együttélését lehetővé tevő artikulációs módot kell azonosítani. A változás hiányának oka strukturális dependencia, amire példa az, ahogyan a kapitalista és a hagyományos paraszti társadalom megélhet egymás mellett, r. i. a domináns rendszer kizsákmányolja a paraszti munkaerőt; ugyanakkor függ a mezőgazdasági termelésnek ettől a formájától, mert olcsó termékekre szüksége van, arról nem is beszélve, hogy a paraszt is fogyasztó az ipari termékek piacán. Ezért a többségi társadalomnak érdeke ezt a prekapitalista struktúrát konzerválni.

A *pluralizmus és autonómia* elmélet újabb etnográfiai kutatásokon alapul, amelyek rejtett gazdaság

[†] Persistence or Change? Conflicting Interpretations of Peripheral Minorities. *Society and Space*, 1986/4. 57–70. pp.

létezését bizonyítják, legyen ez akár hagyományos halászat-vadászat, vagy egyszerűen egyfajta marginális adaptáció a városi gazdaság követelményeihez. Ennek a rejtett gazdasági tevékenységnek az a jelentősége, hogy a kisebbség nem kényszerül csupán maradék munkaerőként funkcionálni, mert a szereplők számára van más megélhetési forrás is (a bér munkán és a szociális ellátáson kívül). Így a kisebbség bizonyos mértékben elszigetelődik a domináns gazdasági rendszerben zajló változásoktól, ugyanakkor gazdasági függetlensége megerősíti etnikai identitását. Újragondolandó: vajon az etnikai kisebbségek tényleg annyira depriváltak-e modernizáció híján, illetve, hogy státusuk csak azzal javítható-e, ha az ipari társadalom részévé válnak.

A nyugat-európai és észak-amerikai cigányság napi élete, munkája számos modern, ipari-városi elemet tartalmaz. Életstílusuk azonban alapvetően nem változott az elmúlt száz évben. Hogy manapság olyan sokszor megjelenik ezekben az országokban a "cigány probléma", az a kérdés modernizációs megközelítéséből adódik. Életük, gazdasági tevékenységük kereteinek szabályozása, letelepítésük módja, iskolázásuk mind modernizációs elvek alapján történik, így eleve nem csak

kudarcról van ítéelve, maga a megközelítés is számos újabb problémát hoz létre.

A Sibley által említett angolai és wales-i iskolai kudarc nagy mértékben emlékeztet a miénkre. Az iskolák nem segítik elő a deklarált célt: a modernizációt, a szülők az írás-olvasás kivételével nem igazán ambicionálják az iskolai tudást. Amennyiben mégis pozitívan nyilatkoznak az iskoláról, az azért van, mert gádsók kérdezik őket, ezért úgy vélik, hogy ez a megfelelő válasz. A hivatalos nézet az, hogy az iskola csökkenti a deprivációt, ezzel szemben a gyerekek az iskolában diszkriminációt, szegregációt élnek meg a mindennapok, a tanítás, az étkezések, a tetű-vizitek alkalmával. Azt erősítik bennük, hogy mekkora a különbség a cigányok és nem cigányok társadalma között.

További közös munka és együttgondolkodás dönti majd el, vajon a magyarországi cigány gyerekek iskolai kudarcának mekkora részére ad magyarázatot a modernizáció szerepének inadekvát értelmezése. Az viszont máris feltételezhető, hogy a cigányság egy részének a perifériális társadalmi helyzettel együtt járó gazdasági autonómiája a nálunk követett intézményes iskolai mintáktól eltérő oktatási formákat igényel.

Csongor Anna

